

RÓBERT JÁGER*

Počiatky výučby teológie na našom území

Jáger, R.: The Beginnings of Teaching Theology on our Territory. *Slavica Slovaca*, 57, 2022, No. 3, pp.279-289 (Bratislava).

The study describes the assumed form of teaching theology existing in Great Moravia as well as in the period immediately following its dissolution. The study gives an overview of the possible existence of group of scholars in Great Moravia even before the arrival of St. Cyril and Methodius, with whose arrival is generally associated the building of the schools in which the future priests studied. The work highlights not only the high level of schooling for domestic clergy founded after 863, but also the fact that it is highly probable that these schools existed even after Metod's death.

Great Moravia; education; theology; Old-Slavonic Church language; Slavonic language.

Sv. Cyril a Metod boli Jánom Pavlom II. vyhlásení za spolupatrnov Európy. Ich význam je pre dejiny národov strednej a východnej Európy nepopierateľný. Doposiaľ bola venovaná pozornosť primárne ich misijnej, liturgickej, literárnej, lingvistickej či právotvornej činnosti. Je všeobecne známe, že solúnski bratia boli učiteľia, a správne sú označovaní aj ako *učiteľia Slovanov*. V rámci ich pedagogickej činnosti bol opakovane vyzdvihovaný najmä aspekt vytvorenia slovanského písma, aspekt prekladu najvýznamnejších liturgických a cirkevno-právnych textov z gréčtiny do staroslovienciny, či šírenie gramotnosti a kresťanskej viery vo všeobecnosti. V tomto príspevku venujeme pozornosť problematike výchovy domácich kňazov. Práve výchova domáceho kňazstva je z nášho uhla pohľadu jedným z najdôležitejších prínosov činnosti Cyrila a Metoda na našom území.

Skôr ako pristúpime k problematike výučby teológie na Veľkej Morave realizovanej Konštantínom a Metodom,¹ je na mieste zamyslieť sa nad tým, či pred príchodom solúnskych bratov pôsobili na Veľkej Morave gramotní jednotlivci, a ak áno, či boli vzdelaní v teológii.

O vzdelávaní domáceho obyvateľstva na Veľkej Morave pred rokom 863 (príchod Konštantína a Metoda) priame historické zmienky nemáme. Avšak určité náznaky o existencii gramotných ľudí na našom území už pred rokom 863 môžeme nájsť v Chrabrovej² *Rozprave o písmenách (Skazanije o pismenech)*. V úvodnej časti tohto diela sa uvádza: *Prv Slovieni nemali písmen, ale črtami a rezami čítali a hádali, ešte súc pohanmi. Pokrstiac sa rímskymi a gréckymi písmenami usilovali sa (písať) sloviensku reč bez ustrojenja*. V uvedenom texte je naznačené, že pred prijatím kresťanstva domáce obyvateľstvo používalo „črty a rezy“. Nie je to nič výnimočné: používanie

* Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica. robert.jager@centrum.sk.

¹ Pokiaľ uvádzame Konštantína a Metoda počas ich pôsobenia na Veľkej Morave, nepoužívame označenie sv. Cyril a Metod. Konštantín prijal svoje rehoľné meno Cyril niekoľko týždňov pred svojou smrťou v Ríme, teda v čase, keď už nepôsobil na Veľkej Morave. Keď hovoríme o ich činnosti na Veľkej Morave, používame teda v tej dobe stále aktuálne meno Konštantín a označenie sv. Cyril a Metod používame až vtedy, keď sumarizujeme celoživotné dielo solúnskych bratov.

² Predpokladá sa, že pod týmto menom sa skrýva Naum alebo Kliment.

rôznych značiek bolo medzistupňom k rozvinutiu používania písma.³ *Rozprava* o písmenách ďalej poukazuje na to, že po prijatí a rozšírení kresťanstva, ktoré nastalo pravdepodobne už niekoľko desaťročí pred rokom 863,⁴ sa Slovieni⁵ usilovali rímskymi a gréckymi písmenami písať sloviensku reč. Dôkazom o používaní „rímskeho písma“ by mohol byť aj nález plakety z Bojne, ktorej pôvod je datovaný pred príchodom solúnskych bratov a je v latinke. Text *Credo in unum Deum* (Verím v jedného Boha), by za predpokladu, že plaketa bola vytvorená na území Veľkej Moravy, mohol byť dôkazom o používaní latinského písma už pred rokom 863.⁶

Už pred rokom 863 tu pravdepodobne boli ľudia, ktorí vedeli čítať a písať. Keď na našom území šírili vieru cudzí misionári z *Vlách, Grécka a Nemiec*, mnohí z nich boli gramotní, ale v *Rozprave* o písmenách sa hovorí o Slovienoch, ktorí zapisovali svoju reč latinskými a gréckymi písmenami. V texte sa síce nehovorí o tom, že by ovládali latinčinu a gréčtinu, ale že latinským a gréckym písmom zapisovali svoju reč. Ovládanie latinského a gréckeho písma však bez ovládania aspoň určitej úrovne aj samotného jazyka je málo pravdepodobné. Ovládanie latinčiny aspoň u niektorých

³ Uvedené svedčí o tom, že Slovania oddávna používali „znaky“ na zaznamenávanie dôležitých údajov. Išlo však o dva principiálne odlišné typy znakov, na jednej strane črty a zárezy (ktoré sú primitívnym stupňom vývoja písma) a na druhej strane znaky gréckej a latinskej abecedy. Treba zdôrazniť, že medzi týmito vývojovými etapami grafického záznamu je obrovská dejinná priepasť, ktorú je možné zaplniť iba tak, že do očakávaného vývojového radu vsunieme transformáciu „čít“ na ideogramy, potom na slabičné písmo a napokon dlhú etapu znamenajúcu evolučnú zmenu slabičného písma na písmo hláskové... (Slovania tento dlhý vývoj pravdepodobne „preskočili“ tým, že boli v kontakte s vyspelými etnikami používajúcimi latinské a grécke písma, jednoducho prebrali tieto písma). „Z dejín vývoja písma veľkých civilizácií je dostatočne známe, že jednotlivé národy využívali abecedy vyspelejších kultúr, aby si podľa ich vzoru vytvorili vlastné alfabetické sústavy. Tak vznikla z egyptského vzoru abeceda fenická, z fenickej hebrejská či grécka, z gréckej latinská, no vždy išlo o stáročné procesy úzko previazané s vývojom konkrétnych jazykov.“ Kralčák, L.: Pôvod hlahloliky a Konštantínov kód. Martin: Matica slovenská, 2014, s. 13.

⁴ Podľa pasovskej tradície krst prebehol okolo roku 830. Je však nutné podotknúť, že išlo o „hrubé kresťanstvo“ a pokrstená bola predovšetkým elita spoločnosti. Marsina dokonca tvrdí, že Konštantín a Metod prišli do krajiny, v ktorej už vyše pol storočia prebiehala systematická kristianizácia misionármi, najmä z bavorskej oblasti. Marsina, R.: *Metodov boj*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2012, s. 5.

⁵ Terminom „Slovieni“ označujeme obyvateľstvo Veľkej Moravy. Slovieni hovorili jazykom, ktorý je označovaný ako sloviencina. Hoci sa aj v odbornej literatúre stretávame s názorom, že obyvateľstvo Veľkej Moravy by sme mali označovať ako „starí Česi“, či „starí Slováci“, z jazykového uhľá pohľadu tieto termíny nie sú pre účely našej práce celkom vhodné. Vychádzame pritom z akceptovania základného atribútu každého národa v zmysle existencie jeho jazyka: v období veľkomoravskom ešte nebol plne vytvorený jazyk český ani jazyk slovenský. To však neznamená, že by sme mali vážne námietky proti používaniu slovných spojení „starí Česi“, „starí Slováci“ pri ich používaní v literatúre v inej súvislosti za účelom zjednodušenia prejednávanej problematiky alebo za účelom budovania „národnej hrdosti“. K otázke vzťahu jazyka, kultúry a identity pozri bližšie napríklad Lenovský, L.: Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. In: *Slavica Slovaca*, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 243-251; Botík, J.: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava: LÚČ, 2007. K uvedenej problematike a rôznorodosti názorov v tejto oblasti pozri napríklad tiež: Doruľa, J.: Slováci medzi starými súdesmi. Môžu byť aj Slováci starí? Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, 2015; Doruľa, J. – Žeňuch, P. (eds.): *Ján Stanislav a slovenská slavistika*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, 2016; Doruľa, J. (ed.): *Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrodovania*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2014. Jazyk, ktorý sa na Veľkej Morave používal, bol až omnoho neskôr nazvaný ako jazyk sloviensky. Jedná sa síce o neologizmus, ale tento termín je v súčasnosti akceptovaný ako *terminus technicus*. Je nutné odlišovať jazyk sloviensky, ktorý bol jazykom bežného obyvateľstva, od jazyka staroslovienského. Tento vznikol v dôsledku interakcie slovienského jazyka, a južnoslovenského nárečia, ktorým hovorili Konštantín a Metod. Práve starosloviencina (hoci aj názov starosloviencina je neologizmom) sa stala kultúrnym a liturgickým jazykom Veľkej Moravy, ale aj jazykom jej práva a vyučovacím jazykom.

⁶ Nápis na plaketach v latinskej abecede sa pokúsili rozlúštiť Karol Pieta a Alexander Ruttkay. Podľa ich indícií by mohlo ísť o slová M(ichael) V (s) A(rchanegel)VS alebo SVA(T)V M, prípadne (credo) (i)N (unum) DE(um). Pieta, K. – Ruttkay, A. – Ruttkay, M.: Bojná: hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2007, s. 21-70; porovnaj s Kralčák, L.: K výkladu neznámeho textu na plakete z Bojne. In: *Slavica slovaca* 2014, roč. 49, č. 1, s. 3-10; Žigo, P.: Neznámy text na plakete z Bojne. In: *Historický časopis* 2014, roč. 62, s. 3-17 a tiež Gradoš, J.: Príspevok k interpretácii postáv a textov na plaketach z Bojne. In: *Slavica Slovaca*, 2015, roč. 50, č. 2, s. 132-139.

Slovienov pred rokom 863 je možné zdôvodniť aj Rastislavovým posolstvom do Ríma: poslovia v Ríme Rastislavovu žiadosť prezentovali pravdepodobne po latinsky⁷ a pravdepodobne preukázali aj určitú mieru znalosti kresťanskej viery. Znalosť latinčiny a základov kresťanskej viery bez určitej formy vzdelania by bola len ťažko predstaviteľná. Môžeme teda predpokladať, že poslovia prezentujúci Rastislavovo posolstvo, boli vzdelaní klerici.⁸

Skutočnosť, že už pred rokom 863 na Veľkej Morave existovali vzdelaní ľudia, by mohla nasvedčovať aj zmienka zo Života Konštantínovho (ŽK): *Keď potom dorazili na Moravu, prijal ich Rastislav s veľkou poctou, a zhromaždil učeníkov a zveril ich (mu) na učenie.*⁹ V texte sa hovorí o učeníkoch, teda o ľuďoch už vzdelaných. Ak na Veľkej Morave už pred rokom 863 existovala skupina učeníkov, je možné predpokladať, že títo boli vzdelávaní práve v teológii. V danom období mala primát pri vzdelávaní cirkev, cirkev zakladala a prevádzkovala vzdelávacie inštitúcie. Je nepravdepodobné, že by učenci na Veľkej Morave pred rokom 863 mali vzdelanie „svetského charakteru“, v danom období ešte neexistovala spoločenská potreba vzdelávať „bežné obyvateľstvo“, dokonca aj aristokrati a panovníci boli zväčša negramotní.¹⁰

Z vyššie citovaného textu sa zároveň dozvedáme, že títo učenci si pomerne skoro dokázali osvojiť slovanské písmo (hlaholiku). Nebolo by dnes už azda ani vhodné tvrdiť, že by títo učenci, ktorí sa so svojou spôsobilosťou pomerne rýchlo dokázali naučiť v novom slovanskom písme písať a čítať, už predtým neovládali čítanie a písanie v inom jazyku. Podobná zmienka sa týka aj Koceľa. Údaj v Živote Konštantína (ŽK) obsahuje zmienku o tom, že Kocel odovzdal solúnskym bratom 50 učeníkov.¹¹ O týchto učeníkoch Kučera priamo hovorí, ako o absolventoch „blatnenskej školy na kňazské povolanie“.¹² O existencii určitej formy vzdelávania pri Blatnohrade môžu nasvedčovať aj zmienky v *Conversia* opisujúce činnosť salzburskej misie na tomto území.¹³

Túto časť ŽK by bolo možné interpretovať aj proti predpokladanej existencii školy na výchovu kňazov na Blatnenskom jazere: Konštatovanie o odovzdaní 50 učeníkov solúnskym bratom môže byť interpretované ako odovzdanie nevzdelaných ľudí na učenie. Táto interpretácia však pravdepodobne nebude správna, lebo Konštantín a Metod, keď prišli ku Kocelovi, zavŕšili 40 mesačný pobyt¹⁴ na Veľkej Morave a svojich učeníkov odprevádzali na vysvätenie do niektorého

⁷ Marsina používa formuláciu „nepochybné po latinsky.“ Marsina, R.: Metodov boj, c. d., s. 16; porovnaj s Mičková, Z.: Latinčina pre študentov práva. Banská Bystrica: Belianum, 2018. Mičková, Z.: Krátky historicky vývoj latinskej právnej terminológie. In: *Notitiae novae facultatis iuridicae universitatis Matthiae Belii Neosolii*, roč. XXII. Banská Bystrica: Belianum, 2017–2018, s. 140–147.

⁸ Uvedené naznačuje aj to, že v danom období do určitej miery splyvala štátna a cirkevná správa. Kňazi bežne vykonávali záležitosti majúce svetský charakter potrebné k správne mu fungovaniu štátu.

⁹ *Došedŕŕju že etu Moravy s velikou čestŕju prijaty i Rosrslavŕ, i sobravŕn učeníky, vdastry e učiti.* ŽK 15, In: MMFH II. s. 102. (Bartoňková, D. – Havlík, L. – Masařík, Z. – Večerka, R.: *Magnae Moraviae Fontes Historici. I – IV. Prameny k dějinám Velké Moravy.* Praha, Brno: Masarykova univerzita, 1966–1971; Bartoňková, D. – Havlík, L. – Masařík, Z. – Večerka, R.: *Magnae Magnae Moraviae Fontes Historici. I – IV. Prameny k dějinám Velké Moravy.* Druhé vydanie. Praha, Brno: Masarykova univerzita, 2008–2013 (ďalej len MMFH). Sme si vedomí, že z formulácií uvedených v Živote Konštantína a Živote Metoda nie je možné vytvárať jednoznačné závery. „Ani v jednom prípade v nich nie je uvedené autentické znenie pôvodného Rastislavovho listu, ale len jeho voľná parafráza. Obe verzie sa vo svojom znení mierne líšia, obsahovo sa však úplne zhodujú a v niektorých jednotlivostiach dopĺňujú“. Vavřínek, V.: *Cyrl a Metoděj – mezi Konstantinopolí a Římem.* Praha: Vŕšehrad, 2013, s. 17.

¹⁰ Niektoré časti tohto príspevku boli publikované aj v diele Jáger, R.: Metod-zakladateľ (právnického) vzdelávania na Veľkej Morave? (Niekoľko úvah o vzdelávaní na Veľkej Morave). In: *Školy, osobnosti, polemiky: Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narodeninám.* Brno: European Society for History of Law, 2016, s. 206–219.

¹¹ ŽK, kap. XV.

¹² Kučera, M.: *Postavy veľkomoravskej histórie.* Bratislava: Perfekt, 2007, s. 145.

¹³ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum.* Dokument prístupný napríklad: MMFH III, 2011, s. 253–283.

¹⁴ ŽK, kap. XV síce uvádza dĺžku pobytu v trvaní 40 mesiacov, jeho dĺžku však iné pramene uvádzajú rôzne. Pozri bližšie: MMFH II, 2010, s.84.

talianskeho mesta, keďže sami ich ešte v tom čase vysvätiť nemohli. Po tomto vysvätení sa mienili vrátiť do Konštantínopola. Prijatie 50 učeníkov od Kocel'a možno teda interpretovať ako ich prijatie za účelom ich vysvätenia a s tým súvisí aj nutné „doučenie sa v slovanských knihách“. Poskytnúť vzdelanie pôvodne negramotným ľuďom za niekoľko mesiacov, navyše cestou do Ríma, by bolo nepravdepodobné.

Hoci nemáme dôkazy o tom, že by pred rokom 863 vznikali slovanské listiny svetského charakteru zapísané latinským či gréckym písmom, jazykovedci ukázali, že s vysokou mierou pravdepodobnosti už existovali preklady liturgických textov z latinského¹⁵ a hornonemeckého jazyka,¹⁶ pretože relikty týchto prekladov prenikli aj do textov písaných hlaholikou po roku 863.¹⁷ Cibulka konštatuje, že latinsko-bavorskí misionári v prvej polovici IX. storočia museli dokonca tlmočiť Otčenáš.¹⁸ Niektoré slová hornonemeckého pôvodu preložené do domáceho jazyka už v myslení domáceho ľudu boli natoľko vžitú, že Konštantín a Metod ich prijali aj do jazyka svojho písomníctva.¹⁹

Už pred príchodom Konštantína a Metoda na Moravu tu teda pravdepodobne existovali ľudia ovládajúci jednak cudzie jazyky, ale aj ich písomnú podobu. Všeobecne prijímané tvrdenie o tom, že Konštantín a Metod doniesli písmo národu, ktorý ho dovtedy nepoužíval, by bolo vo vyššie naznačenom smere nepresné. Význam činnosti solúnskych bratov v zmysle naznačeného si dovoľujeme modifikovať na zavedenie slovanského písma, ktoré bolo výrazne vhodnejšie pre zápis slovanských jazykov, pretože reflektovalo ich špecifiká, ktoré latinské alebo grécke písmo zachytiť nemohlo. (Však aj v *Rozprave* o písmenách Chrabr poukazuje na ťažkosti, ktoré existovali pri pokusoch o zapísanie slovanských slov животь, *сръкъвь*, *языкъ* či človѣкъ latinkou alebo gréckym písmom.)²⁰

¹⁵ Príkladom slovanského slova latinského predcyrilometodského pôvodu je *kostel*, pôvodne označujúce „hrad“ a je z latinského *castellum*. (V Chrabrovej *Rozprave* o písmenách sa Blatenský hrad označoval ako Blatenský kostel). Podobne latinského pôvodu sú aj slová *misa* z lat. *mensa* a *ďaska* z lat. *discus*. Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1956, s. 64.

¹⁶ Nemecké črty prechádzali do domáceho jazyka jednak nepreložené (*opaty*, *papežy*) a jednak preložené (*nepri(j)ážny*, „diabol“). V prípade slov *opaty*, *papežy* však nemčina bola len „sprostredkujúcim“ jazykom, obe slová sú gréckeho pôvodu.

¹⁷ Často uvádzaným príkladom je používanie slova *nepri(j)ážny* v jeho substantinizovanej forme *nepriazniky*. Toto slovo je prekladom starohornonemeckého slova *unholda* a súvisí s bavorskou misiou. Toto slovo, ktoré bolo do domáceho jazyka prijaté už pred rokom 863, bolo používané aj po príchode Konštantína a Metoda, ktorým jeho význam známy nebol, lebo v prvých prekladoch textov ho nepoužívali (namiesto slova *nepriazniky* používali ešte slovo *diavoly*), začínajú ho používať až v neskorších obdobiach. Stanislav, J.: Staroslovenský jazyk I. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978, s. 99.

¹⁸ Cibulka, J.: *Επιούσιος-Насъщныи*-quotidianus-vezdejší. In: *Slavia*, 25, 1956, s. 406-415.

¹⁹ K uvedenej problematike pozri bližšie Žeňuch, P. – Zubko, P. et al: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. – Zubko, P.: Diecézne štatúty Michala Manuela Olšavského z rokov 1752–1758. In: *Slavica Slovaca*, 2019, roč. 54, č. 3-4, s. 5-34; Žeňuch, P. – Uzeňova, E. – Žeňuchová, K. (eds.): Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2013; Žeňuch, P. – Николава, С. (eds.): Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanštinu a európsku kultúru. Bratislava – Sofia: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. (ed.): Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2007; Žeňuchová, K.: Osobitosti fungovania cirkevnej slovančiny v nekánonických písomnostiach karpatskej proveniencie. In: Žeňuch, P. – Zubko, P. et al.: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. a kol.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar – Pravidlá mníšskeho a svet-ského života z prelomu 16.–17. storočia. Bratislava – Moskva – Sofia – Košice: Veda, 2018; Dudášová-Kriššáková, J.: Kapitoly zo slavistiky. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001; Dudášová-Kriššáková, J.: Kapitoly zo slavistiky II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta, 2008.

²⁰ Najväčší problém pri prepise do latinky či gréckeho písma bol pri prepisoch slovanských jerov, ako aj s písmenami š, ž, č, dz, dž, šč, št ako aj nosovkami. Tieto problémy pretrvávali aj v dobách, kedy územie Slovenska bolo súčasťou Uhorska a slovenský jazyk bol zapisovaný latinkou.

Z vyššie uvedených zmienok, na základe ktorých predpokladáme prítomnosť vzdelaných šriteľov viery na Veľkej Morave, nie je nevyhnutné automaticky predpokladať existenciu samotnej školy určenej na výchovu domáceho kňazstva. Rovnako tak nie je nevyhnutné, aby všetci klerici pôsobiaci v krajine boli gramotní, alebo žeby nadobudli určitú formu vyššieho vzdelania. Treba pripomenúť, že aj v neskoršom období v Čechách bol nedostatok školských zariadení a vzdelaných kňazov, predovšetkým na vidieku. Až v 11. storočí sa situácia zlepšila. Prítomnosť vzdelaných klerikov na Veľkej Morave v predcyrilometodskom období situujeme skôr do okolia panovníkovho dvora, alebo do významných centier krajiny, kde okrem pastoračnej činnosti pravdepodobne mohli zastávať aj pozície vo verejnej správe, kde ich vzdelanie a gramotnosť boli potrebnými.

Pri zamyslení sa nad tým, kde získali gramotní klerici svoje vzdelanie, je možné uvažovať nad tým, že ho nadobudli v niektorej zo škôl v zahraničí. Zaujímavú tézu (inak nevyklúčujúcu ani získanie vzdelania v zahraničí) predstavuje Sommer, keď opisuje metódu tzv. „rozptýleného seminára“. Pri tejto forme štúdia každý kňaz mohol mať svojho učeníka, ktorý mu mal zároveň aj prisluhovať.²¹ Hoci Sommer kladie túto metódu do obdobia 10.–11. storočia, je možné považovať ju za alternatívu k existencii (či neexistencii) klasických vzdelávacích inštitúcií nielen v období pred vytvorením školy, ktorú založil Konštantín a Metod, ale aj v období, kedy táto škola prestala vykonávať svoju činnosť.

Vzdelávanie kňazov po roku 863

O významnosti úlohy vzdelávania ako súčasť toho, čo mali solúnski bratia realizovať na Morave, svedčí aj voľba Konštantína ako člena misie: ten bol uznávaným profesorom konštantínopolskej univerzity a knihovníkom pri Chráme Božej múdrosti. Aj Konštantínovo označenie „filozof“²² je veľmi význačným: takto bol označovaný človek vysoko vzdelaný vo „všetkých“ vedách.²³ Znamenalo to, že na Moravu bol poslaný vynikajúci profesor, ktorého primárnou úlohou malo byť vzdelávanie budúceho kléru, a nielen samotný výkon pastoračnej činnosti, ktorú už vtedy vykonávali kňazi z „Vlách, Grécka a Nemiec“. Ak by primárnou úlohou solúnskych bratov mala byť najmä pastoračná činnosť, pravdepodobne by z Konštantínopola neposlali jedného z najuznávanejších domácich profesorov. Významnosť Konštantínovej úlohy ako učiteľa na Veľkej Morave nezatienňuje ani krátkosť času, ktorý prežil na Veľkej Morave. Po jeho smrti roku 869 rozvíja Konštantínovo dielo Metod²⁴ a pokračuje nielen v liturgickej a literárnej činnosti, ale aj v činnosti výchovy domáceho kléru.

²¹ Sommer, P.: Svatý Prokop – z počátků českého státu a církve. Praha: Vyšehrad, 2007, s.101.

²² V dobovom ponímaní filozofia bola ešte chápaná ako univerzálna veda zahrňujúca všetky poznatky ostatných vied.

²³ Konštantín získal štipendium na konštantínopolskej univerzite, kde sa venoval najmä štúdiu filozofie, ale študoval aj teológiu, gramatiku, rétoriku, dialektiku, geometriu, aritmetiku a stal sa znalcom starej i novej gréckej poézie. Po ukončení štúdií získal miesto chartofylaka – knihovníka a osobného tajomníka carihradského patriarchu Ignáca. Neskôr prijal miesto profesora na tamojšej univerzite (kde predtým študoval). Z tohto obdobia je známa jeho dišputa o uctievaní obrazov proti bývalému patriarchovi Jánovi Gramatikovi, zástancovi obrazoborectva. V rokoch 851-861 sa zúčastnil s Metodom na viacerých misiách. Po návrate sa Konštantín nevrátil na univerzitu, ale prednášal filozofiu budúcim kňazom v Chráme Božej múdrosti.

²⁴ Metod absolvoval štúdium práva v Konštantínopole. Jeho pôvod a právnické nadanie mu umožnili, že byzantský cisár ho vymenoval približne v rokoch 843–856 do funkcie správcu slovanských území severne od Solúna. Metod sa funkcie neskôr vzdal a okolo r. 856 sa utiahol do kláštora na maloázijskom vrchu Olymp (v blízkosti dnešného mesta Bursa v Turecku). Tu prijal mníšske meno Metod a neskôr bol zvolený aj za igumena (predstaveného). V roku 867 bol vysvätený v Ríme za kňaza, v roku 869 vymenovaný za veľkomoravsko-panónskeho arcibiskupa a pápežského legáta, od roku 873 bol správcom veľkomoravského učilišťa. Porovnaj Pastrnek, F.: Dějiny slovanských apostoľů Cyrila a Methoda. Praha: Královská česká společnost nauk, 1902, s. 41; Dvorník, F.: Les légendes de Constatin et de Méthode vues de Byzance. In: Byzantinoslavica, Praha, 1933. Vavřínek, V.: Cyril a Metoděj – mezi Konstantinopolí a Římem, c. d., s. 54.

O tom, že jednou z významných činností Konštantína a Metoda na Morave bezprostredne po ich príchode bolo aj vzdelávanie domáceho kléru, môže svedčiť časť Života Konštantínovho, v ktorej je uvedené: *Keď prišiel na Moravu, s veľkou ctou ho prijal Rastislav, a učeníkov zhromaždiac oddal ich učiť. Čoskoro celý cirkevný poriadok preložiac naučil ich raňajšej službe, hodinkám, i večernici, povečernici a tajnej službe. Rovnako sa uvádza, že Rastislav im zveril 50 učeníkov: Tí mladenci (...) prospievali v učení, jedni v slovienskom, druhí však v gréckom, aby rozumeli sile Písma (...) a tam ustanovili aj iné učenie: gramatiku a muziku. Roku 867 Kocel dal Konštantínovi 50 učeníkov, aby sa učili slovienske knihy (ŽK 15). K roku 885 vzrástol počet Metodových učeníkov na 200: O tom svedčí aj množstvo kňazov, diakonov a subdiakonov, ktorých umierajúc dvesto nechal v hraniciach svojej cirkvi. (ŽK 16, 23).*

Nemenej dôležitou je preto otázka spôsobu organizovania vzdelávacej činnosti na škole pre výchovu domáceho kléru, ktorú založili solúnski bratia. V prvom rade považujeme za vhodné zdôrazniť fakt, že v súvislostiach s charakterom danej doby, asi nešlo o školu v našom súčasnom ponímaní. Podľa byzantského vzoru²⁵ to pravdepodobne nebola škola, kde by sa realizoval vzdelávací proces v osobitne určených budovách (ako to vieme o školách neskorého stredoveku v západnej Európe v súčasnosti). Výučba sa pravdepodobne realizovala najskôr v sakrálnych alebo chrámových zariadeniach.²⁶ Vzhľadom na predpoklad recepcie foriem byzantského vzdelávacieho systému je možné sa domnievať, že výučba sa nerealizovala memorovaním poznatkov (ako tomu bolo neskôr v západoeurópskych školách) ale vyučovanie sa realizovalo bezprostredným kontaktom učiteľa s učeníkmi a rozhovormi medzi nimi.²⁷ Nazdávame sa, že výučba sa nekončila skúškou v našom ponímaní: učiteľ pri diskusiách so svojimi učeníkmi sám zistil, kedy sú jeho žiaci pripravení na vysviacku.

Vychádzajúc z uvedených premís konštatujeme, že išlo o školu (alebo školy), ktorá ani napriek určitým predchádzajúcim snahám bavorského kléru, nemala dovtedy na území Veľkej Morave obdobu. Nešlo len o to, že na jej čele stál Konštantín, jeden z popredných učencov súdobého sveta, muž s pedagogickou praxou a návykmi z vysokej školy, ktorá bola jednou z najuznávanejších vo vtedajšom svete. Jedinčnosť tejto školy spočívala najmä v tom, že solúnski bratia nerealizovali výučbu budúceho kléru ani v latinčine (ako to požadoval franský klérus) ani v gréčtine (ako to požadovalo byzantské duchovenstvo, napr. v Bulharsku), ale svojim študentom sprístupnili poznanie viery v slovanskom jazyku, a tým sa nestrácala energia na zdĺhavú jazykovú prípravu študentov a pozornosť sa mohla skôr venovať otázkam vlastnej prípravy na katechizovanie.²⁸

Dobové pramene nám neposkytujú informáciu o tom, kde bola škola založená Konštantínom a Metodom situovaná. Kučera tvrdí, že škola nebola zriadená v sídelnom centre panovníckeho dvora, ale v ústraní, neďaleko od dvora. Podľa staršej tradície sa škola mala nachádzať

²⁵ K otázkam byzantských vzorov pre bohoslužobné tradície na Slovensku pozri bližšie Marinčák, Š.: O skúmaní byzantskej tradície na Slovensku z hľadiska hudobnej bohoslužobnej tradície. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 1, s. 15-24. Podobne aj Marinčák, Š.: Rukopisný irmologion Arch. 8465 Zakarpatského vlastivedného múzea v Užhorode Diplomatický prepis. In: Slavica Slovaca, 2017, roč. 57, č. 3-4, s. 3-416.

²⁶ Systém vzdelávania priamo v sakrálnych budovách existoval aj v Byzancii. Keďže Veľká Morava nemala vlastné dlhodobé tradície vzdelávania, predpokladáme, že vzdelávanie kňazov na Veľkej Morave mohlo byť také ako poznal Konštantín z Byzancie. K otázkam sídelného chrámu Metoda pozri bližšie: BOTEK, A.: Metod, arcibiskup „cirkvi moravskej“ a (veľko)moravský katedrálly chrám. In: Slavica Slovaca, 2021, roč. 56, č. 2, s. 191-204; BOTEK, A.: Metodova panónska ordinácia a otázky situovania sídelného chrámu. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 3, s. 435-451.

²⁷ Tak učil svojich učeníkov Kristus. Vzhľadom na pôvodné profesie učeníkov, je možné predpokladať, že títo neboli gramotní: gramotnosť nebola pre nich nevyhnutná. Kristus vzdelával svojich učeníkov diskusiami a rozhovormi. Ani evaneliá v danom čase ešte neexistovali v písomnej podobe. Apoštoli ešte hlásali posolstvo ústnym podaním.

²⁸ Kučera, M.: Postavy veľkomoravskej histórie, c. d., s. 141.

v Osvětimanoch na okraji Chřibského pohoria, necelých dvadsať kilometrov od Starého mesta.²⁹ Takáto lokalizácia mimo „ruch“ panovníckeho dvora či hlavného mesta by vyhovovala ich povahe.³⁰ Avšak súčasná spisba považuje za pravdepodobnejšie lokalizovanie učilišťa do Uhorského Hradišťa – Sadov.³¹

O pozitívnom prístupe Konštantína a Metoda počas ich učiteľskej činnosti na Veľkej Morave k domácej kultúre, ktorá bola evidentne na nižšej úrovni ako byzantská, svedčí aj to, že nerúcali to, čo sa ich predchodcom z „Vlách, Nemiec a Grécka“ podarilo vybudovať. Namiesto autokratického nastolenia nového (liturgického a vzdelávacieho) systému, ktorý tu už v určitej miere pravdepodobne existoval pred ich príchodom, prvky tohto integrovali. Svedčí o tom napríklad slovná zásoba slovienskeho jazyka latinského (a talianskeho) či hornonemeckého pôvodu, ktorú solúnski bratia prevzali, namiesto toho, aby domácomu obyvateľstvu nanútili termíny z gréckeho jazykového prostredia.³² Uvedený prístup bol určite lepšie prijímaný aj domácim obyvateľstvom.

Nemenej dôležitým, je vyrovnáť sa s problémom súvisiacim s poznaním ľudí, ktorí sa vzdelávali v týchto školách. V Živote Metoda sa uvádza, že v čase jeho smrti bolo „v hraniciach jeho cirkvi“ 200 učeníkov. Mená niektorých z nich sú nám známe: Gorazd, Kliment (Ochridský), Sěmiziznъ, Slavomir, Kajich, Naum (Ochridský), Sáva, Vavrinc a Angelár.³³ O Gorazdovi a Kajichovi sú správy, že boli vzdelaní v slovienskom jazyku, a pravdepodobne aj v latinčine. Kajicha Svätopluk a Metod poslali s českým kniežaťom Bořivojom do Čiech. Sěmiziznъ spravdzal Metoda do Ríma, a bol prítomný v Ríme, keď bol sloviensky jazyk slávnostne potvrdený, Slavomir sa spomína ako kňaz a veliteľ vojska, Gorazd putoval s Konštantínom a Metodom ku Kocelovi a odtiaľ do Benátok a Ríma. Po Metodovej smrti viedol otvorený boj s Wichingom, ako to obsérne opisuje Život Klimentov.

V literatúre sa môžeme stretnúť aj s názorom, že Gorazda Metod určil za svojho nástupcu na poste arcibiskupa.³⁴ Tento názor je interpretáciou kap. 14. listu Štefana VI. pre Moravu, v ktorom sa uvádza, že nástupcovi (Gorazdovi), *ktorého si Metod odvážil ustanoviť proti ustanoveniam Svätých otcov, zakážte našou apoštolskou mocou vykonávať úrad.*³⁵ Proti formulácii o ustanovení Gorazda Metodom za nástupcu na arcibiskupskom poste však máme vážnu výhradu: v Nomokánone, ktorého autorom je Metod, sa opakovane uvádza, že biskup odchádzajúci k Pánovi, nesmie namiesto seba ustanoviť nikoho biskupom.³⁶ Predpokladáme,

²⁹ Tamtiež, s. 139.

³⁰ V ich životopisoch sú mnohé zmienky popisujúce ako obaja opakovane odišli či z dosahu intríg byzantského panovníckeho dvora ako aj samotného hlavného mesta Byzancie do ústrania kláštorov.

³¹ Pozri bližšie Hrubý, V.: Staré Město; Velkomoravský Velehrad, Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1965; Hrubý, V.: Staré Město; velkomoravské pohřebiště „Na valách“. Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1955. Bečková, K.: Staré město. Praha: Schola ludus Pragensia, 2005.

³² Prostredníctvom nemeckého jazykového prostredia boli prevzaté jednak nepreložené slová (*opatъ, papežъ*) a jednak preložené slová (*nepri(i)dzнь, „diabol“*). Severotalianskym prostredím k nám prešli slová latinského pôvodu (*mъša, kružъ, križъ, Ježušъ*, a iné). Nie je však vylúčené, že ide o dobovú výslovnosť latinčiny. Z gréčtiny bolo prebraté slovo *sotona/satan, diabol*. Pozri bližšie Cibulka, J.: Ἐπιποσιος-Насъщъный-quotidianus-vezdejší, c. d., s. 414.

³³ Pozri bližšie Škoviera, A.: Svätí slovanskí sedempočetníci. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2010, s. 121-124; Škoviera, A.: Svätý Naum Ochridský. In: Konštantínove listy, 2009, 2, s. 58-65.

³⁴ Beňko, J. a kol.: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 39; Štefanovičová, T.: Metodova smrť a neskoršie osudy jeho učeníkov. In: Historická revue, 2013, s. 68-74; porovnaj k tomu Žigo, P. – Kučera, M.: Na písme zostalo (dokumenty Veľkej Moravy). Bratislava: Perfect, 2012, s. 143 a tiež Lysý, M.: Slovania arcibiskupa Metoda na Morave a v Panónii. In: Konštantínove listy, 2018, roč. 11, č. 1, s. 40-50.

³⁵ Komonitorium pápeža Štefana VI. pápežským legátom pre Moravu. Rím jeseň 885 – jar 886. Dokument prístupný napr. Havlík, L.: Kronika o Velké Moravě. Brno: Jota, 2013, s. 245.

³⁶ Nomokanon, kap. VI., rovnako tak ustanovuje dva krát aj aj titul VI. Jáger, R.: Nomokanon, právnohistorická analýza a transkript. Banská Bystrica: Belianum, 2017.

že Metod nielen ako autor prekladu tohto predpisu, ale aj ako muž čestný a spravodlivý určite nemienil porušiť ustanovenia Svätých apoštolov. Informácia o ustanovení Gorazda ako nástupcu Metoda na arcibiskupskom poste sa k pápežovi pravdepodobne dostala len ako jedna z intríg Wichinga (resp. jemu blízkych ľudí) proti reprezentantom slovienskej liturgie.

Zmienka o určení nástupcu Metoda sa spomína v kap. 17 ŽM: *Koho čuješ, otče a učiteľu ctihodný, medzi učeníkmi svojimi, aby v učení tvojom tebe následník bol? I ukázal im jedného zo známych učeníkov svojich, nazývaného Gorazd (...) Tento je vašej zeme slobodný muž, učený dobre v latinských knihách, pravoverný. To buď Božia vôľa i vaša ľúbošť, ako i moja.* V tejto formulácii sa však nespomína, že by Metod určil Gorazda za svojho nástupcu v pozícii arcibiskupa, ale aby bol nasledovníkom v „Metodovom učení“. V prípade, že Gorazd naozaj po Metodovej smrti zotrval v Nitre,³⁷ môžeme vyššie uvedenú formuláciu o určení Gorazda za nasledovníka Metoda v pozícii arcibiskupa modifikovať na jeho určenie ako nasledovníka vo vedení školy a na výchovu domáceho kléru.

Štúdium teológie na Veľkej Morave po Metodovej smrti

Bezprostredne po Metodovej smrti 6. apríla 885 sa stupňujú rozpory medzi zástancami slovienskej liturgie (reprezentovanej učeníkmi Konštantína a Metoda) a zástancami latinskej liturgie. Stupňujúce sa spory medzi týmito stranami rozsúdil Svätopluk „Božím súdom“ realizovaným formou prísahy správnej a pravej viery. Spor „vyhrali“ stúpenci západnej liturgie, a ich oponenti boli uväznení a následne vyhnaní z Veľkej Moravy.³⁸ Čas, kedy došlo k vyhnaniu, nie je známy. Všeobecne sa uvádza, že sa tak stalo v zime roku 885, Havlík uvádza, že sa tak mohlo stať v roku 887.³⁹

Konštatovanie o vyhnaní Metodových učeníkov evokuje predstavu, že ich vyhnaním skončili svoju činnosť aj veľkomoravské učilišťa na prípravu kléru. Nemuselo tomu tak byť. Ak chcel Wiching budovať „svoju“ cirkevnú provinciu, cirkevné učilišťa by boli nevyhnutnými pre výchovu kléru. Možno predpokladať, že pôvodné učilišťa sa zachovali a zaviedlo sa v nich vyučovanie latinskej liturgie a (pokračovali vo výučbe) latinského jazyka. Za predpokladu, že Wiching zatvoril pôvodné slovienske učilišťa alebo výučbu v nich nahradil výučbou pre potreby výchovy kléru podľa latinskej liturgie, takto zmenené učilišťa asi nemali dlhú existenciu. Wiching svojvoľne opustil nitriansky biskupský stolec na prelome rokov 890–891. Bez jeho priameho dohľadu nemožno predpokladať, že by sa v učilištiach pokračovalo vo vyučovaní kléru pre potreby latinskej liturgie, ak k nej bol ešte aj neskôr tak zrejmy odpor, ako to opisuje sťažnosť bavorského episkopátu Jánovi IX.⁴⁰

Vyhnanie Metodových učeníkov teda nemusel nevyhnutne znamenať absolútny zánik slovienskej liturgie, písomníctva a vzdelávania kléru v slovienčine v celej ríši. Hoci Havlík uvádza, že Wiching vyhnal dovedna 200 duchovných slovienskej liturgie,⁴¹ predsa však toto číslo uvádza Život Klimentov v inej súvislosti: Toľko bolo kňazov, diakonov a subdiakonov, keď umieral Metod. Nemuselo byť nevyhnutným, aby všetci títo odišli. Možno niektorí z nich prestúpili na latinskú liturgiu, a Wiching im dovolil ostať v krajine. Ak by to bolo skutočne tak, mohli by sme uvažovať o tom, že aj po Metodovej smrti stále boli na Veľkej Morave ľudia vzdelaní na slovienskych učilištiach na výchovu kléru.

³⁷ Zotrvanie Gorazda v Nitre však nie je hodnoverne dokázané. Existujú aj predpoklady, že Gorazd bol vyslaný do Wislanska.

³⁸ Život Klimenta, XI, 33.

³⁹ Havlík, L.: Kronika o Velké Moravě, c. d., s. 247-252.

⁴⁰ Beňko, J. a kol.: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti, c. d., s. 81.

⁴¹ Havlík, L.: Kronika o Velké Moravě, c. d., s. 247-252.

Skutočnosť, že latinská liturgia (a s ňou spojený nový eventuálny systém vzdelávania kňazov) sa po Metodovej smrti neujala ihneď a bez problémov, svedčí aj list salzburského arcibiskupa Teotmara z júla roku 900, v ktorom sa ponosoval Jánovi IX., že Moravania začali odmietať vieru, vyhýbať sa spravodlivosti a divo sa stavať na odpor.⁴² Zákaz slovienskej liturgie zavedený Štefanom V. netrval dlho, a Ján IX. sloviensku liturgiu obnovil, a poslal na Veľkú Moravu arcibiskupa Jána a biskupov Benedikta a Daniela.

Dokladom o existencii určitej formy vzdelávacieho systému (na výchovu kňazov) na našom území aj po zániku Veľkej Moravy⁴³ môže byť aj predpokladané autorstvo prvej uhorskej listiny písanej po grécky spreď roku 1002. Ako ukázal podrobný jazykovedný rozbor, uvedenú listinu napísal Sloven.⁴⁴ Vychádzajúc z daného sa nazdávame, že autorom tejto listiny bol naozaj Sloven predpokladajúc, že pochádzal z územia bývalej Veľkej Moravy.⁴⁵ Osvojujeme si preto tvrdenie, že aj takmer storočie od zániku Veľkej Moravy tu boli gramotní ľudia ovládajúci písanie a gréčtinu, teda to, čo mohlo byť predmetom štúdiá na školách, ktoré boli založené po roku 863 na výchovu veľkomoravského kléru.

Jednou z posledných zmienok o slovienskej liturgii z nášho územia je údaj v živote opáta Prokopa na Sázave. V jeho legende sa uvádza, že študoval na hrade Vyšehrad, kde vtedy kvitla slávna škola slovanského jazyka (*ubi tunc temporis famosum studium Sclavonicae linguae vigeat*; porov. Víta maior). Keďže Prokop umrel v roku 1053 a Kláštor na Vyšehrade⁴⁶ v Prahe bol založený až roku 1070, išlo pravdepodobne o iný Vyšehrad, nachádzajúci sa južne od Ostrihomu.⁴⁷

V rovnakom duchu sa spomína text kánonickej vizitácie katedrálneho chrámu v Nitre, podľa ktorej sa v Nitre ešte i v 10. a 11. storočí spievali kánonické hodinky a omše po sloviensky.⁴⁸ Ak sú uvedené konštatovania naozaj dôkazom o existencii slovienskej kultúry, bude sa zdať „príťažlivým“ aj konštatovanie Eugena Pauliniho *jestvovanie slovanského kresťanstva ešte v začiatkoch uhorského štátu je pevne doložené*.⁴⁹ Súčasná spisba však nepredpokladá existenciu

⁴² Dokument prístupný napríklad v Beňko, J. a kol.: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti, c. d., s. 81.

⁴³ K problematike zániku Veľkej Moravy pozri bližšie Štefan, I.: Velká Morava, počátky přemyslovských Čech a proběhlém kulturní změny. In: Macháček, J. – Wihoda, M.: Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi. Praha: Lidové noviny, 2016; Kouřil, P.: Staří Maďari a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé a nepřátelé. Ibid. Osobitne sa problematikou zániku Veľkej Moravy venuje aj dielo Štefanovičová, T. – Hulínek, D.: Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska, Bratislava: SAHI, 2008; Kouřil, P.: Poslední léta a pád Velké Moravy. In: Velká Morava a počátky křesťanství, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, s.167-170.

⁴⁴ Žigo, P. – Kučera, M.: Na písme zostalo (dokumenty Veľkej Moravy), c. d., s. 145.

⁴⁵ Uvedenému nasvedčuje aj jazykovedný rozbor použitia slova král, ktoré by indikovalo jeho použitie Slovanom z českého alebo slovenského územia. Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka I., c. d. s. 31.

⁴⁶ Zmienka o Vyšehrade sa však nachádza v Legende maior, a je možné, že sa jedná len o dobovú interpretáciu autora legendy. Rovnako tak sú zvažované aj iné iné lokality: Athos, Kyjev, Břevnovský kláštor, Ostrovský kláštor, a v neposlednom rade aj pražský Vyšehrad. K osobnosti sv. Prokopa pozri bližšie: Sommer, P.: Svatý Prokop – z počátků českého státu a církve, c. d., s.73 a nasl.; Bláhová, E.: Literarische Beziehungen zwischen dem Sázava-Kloster und der Kiever Rus. In: Colloquia mediaevalia Pragensia 4. Der heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa, Praha: 2005, s. 237-253; MMFH II, s. 210-211; Kalous, A. – Stejskal, J.: Několik poznámek k nové edici legend o svatém Prokopovi. In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 137-142; Sláma, J.: Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti. In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 99-103; Kubín, P.: Kanonizace svatého Prokopa v 1204. In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 104-116.

⁴⁷ O vyšehradskom kláštore sa ešte v roku 1221 píše v pápežskej listine, že sú tam grécki mnísi od starodávna (*Graecos habet monachos et habuit ab antiquo*). Existencia „Grékov“ na území Uhorska je vysvetľovaná tým, že tu nežili Gréci, ale príslušníci rôznych obradov sláviaci byzantskú oboedienciu. Žigo, P. – Kučera, M.: Na písme zostalo (dokumenty Veľkej Moravy), c. d., s. 145.

⁴⁸ Buday, J.: O cirkevno-slovanskom obrade. In: Kultúra, 1933, s. 496.

⁴⁹ Pauliny, E.: Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti. In: Jazykovedné štúdie IV, Bratislava, 1961, s. 13.

„slovienskej liturgie“ v neskoršom období. Sommer konštatuje, že v Čechách 10.–11. storočia existovala jazykovo homogénna oblasť staroslovienskej kňazskej kultúry, ale nie sú dôvody predpokladať, žeby táto kultúra súvisela so špeciálnou liturgickou orientáciou.⁵⁰ Analogicky sa teda domnievame, že podobná situácia mohla byť v Uhorsku. Pravdepodobne aj tu stále existovala vrstva staroslovienskej kňazskej kultúry.

Ak slovienska kňazská kultúra „prežila“ takmer dve storočia po Metodovej smrti, obdobie od rokov 885 do roku 900 pravdepodobne neznamenalo úplný zánik slovienskej liturgie, ale skôr len jej výrazné ustúpenie do úzadia, z ktorého po roku 900 znova vyšla. Nie je vhodné úplne vylúčiť, že došlo aj k obnoveniu činnosti slovienskych učilíšť pre potreby výchovy budúceho kléru.

Všeobecne sa uvádza, že Metodovi žiaci odišli na rôzne miesta k južným a východným Slovanom, kde okrem viery šíрили aj sloviensku liturgiu, slovanské písmo (hlaholiku) a sprístupnili domácemu obyvateľstvu výsledky rozsiahleho diela sv. Cyrila a Metoda. Súčasťou dedičstva, ktoré so sebou priniesli Metodovi učenici bolo aj poznanie cirkevného práva⁵¹ a jeho predpokladaná výučba na domácich školách. V prípade vylučujúceho konštatovania by nemala zmysel skutočnosť, že sa aj právne normatívne texty veľkomoravského obdobia zachovali z prepisov od južných a východných Slovanov. Ak by južní a východní Slovania prebrali len liturgickú a jazykovú stránku veľkomoravského dedičstva, cirkevnoprávne texty veľkomoravského obdobia by sa u nich neprepisovali ešte aj po niekoľkých storočiach, ale by upadli do zabudnutia. Nestalo sa tak, a to nasvedčuje že cirkevnoprávne texty veľkomoravského obdobia boli aj v období, kedy už Veľká Morava neexistovala, súčasťou kultúrneho dedičstva južných a východných Slovanov. A možno práve tu slúžili tieto texty aj pri vzdelávaní domáceho kléru.

Záver

Solúnski bratia po príchode na Veľkú Moravu roku 863 zamerali svoje úsilie okrem hlásania viery aj na učilištia, ktoré slúžili na prípravu domáceho kléru. Pri súčasnom stave poznania nie je možné presne konštatovať, do akej miery tieto učilištia nadväzovali na tradície výchovy kléru realizované bavorskou misiou, resp. či išlo o výchovu kléru úplne odlišnú. S väčšou mierou istoty však môžeme konštatovať, že budúci kňazi v učilištiach založených Konštantínom a Metodom boli pripravovaní najmä na výkon liturgickej činnosti, pričom písomné pramene naznačujú, že boli vyučovaní najmä v čítaní a písaní hlaholiku pre vykonávanie slovienskej liturgie. To, či (aspoň niektorí) študenti domácich učilíšť študovali aj latinčinu, sa môžeme len domnievať na základe zmienky o tom, že Gorazd bol vzdelaný aj v „latinských knihách“.

Súčasťou prípravy domáceho kléru na veľkomoravských učilištiach bola aj výučba cirkevného práva. Svedčia o tom najmä ustanovenia *Súdneho zákonníka pre ľud*, normy ktorého obsahovali aj sankciu svetskú aj cirkevnú. Svojím obsahom najrozsiahlejším predpisom veľkomoravského práva

⁵⁰ Sommer, P.: Svatý Prokop – z počátků českého státu a církve, c. d., s.100.

⁵¹ Gábriš, T. – Jáger, R.: Dispute resolution in Great Moravia and the role of Posluč. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung, 2018, 135 (1), s. 325-343; GÁBRIŠ, T. – Jáger, R.: Back to Slavic Legal History? On the Use of Historical Linguistic in History of Slavic Law. In: Frühmittelalterliche Studien, 53, 2019, s. 39-66; Lysý, M.: Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnem stredoveku. Bratislava: Atticum, 2014, s. 107; Lysý, M.: „Veľkomoravský štát“. In: Quid leges sine moribus? Trnava: TRUNI, 2014, s. 267; Šoltys, D.: Repetitorium teórie práva. Bratislava: Iuris Libri, 2021; Šoltys, D.: Zákon, morálka a sudca. In: Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci, Košice: UPJŠ, 2014. s. 485-494; Jáger, R.: Lingvisticko-etymologická analýza najstarších termínov rodinnoprávných vzťahov v západoslovanskom jazykovom prostredí. In: Štát a právo, 2016, roč. 3, č. 1, s. 88-128; Jáger, R. – Gábriš, T.: Osobný a rodinný status na Veľkej Morave vo svetle historicko-lingvistickej analýzy. In: Štát a právo 2015, roč. 2, č. 2, s. 122-137; Jáger, R.: The Term „Bureaucracy“ in Modern Legal Philosophy. In: Štát a právo 2017, roč. 4, č. 2, s. 186-191.

bol *Nomokánon*, ktorý pozostával z prevažnej časti z noriem cirkevného práva. Príprava budúceho kléru, opisovaná v texte tohto príspevku, bola teda nielen výučbou teológie, ale pravdepodobne aj výučbou práva. O tejto previazanosti výučby teológie a výučby práva svedčí aj faktický výkon niektorých administratívnych povolaní na Veľkej Morave. Funkciu „dvorského kancelára“ ako aj ostatných zamestnancov dvorskej kancelárie mohli vykonávať len klerici, a to nielen z titulu ich gramotnosti, ale aj z titulu duchovnej autority dohliadajúcej nad pravdivosťou dokumentov vystavovaných touto kanceláriou. Vzdelávanie svetských úradníkov v danej dobe nie je vhodné predpokladať, preto posty v administratíve vyžadujúce gramotnosť zastávali len klerici, súčasťou výučby ktorých bolo (ako sme uviedli vyššie) aj právo. Počiatky výučby teológie na našom území sú teda aj počiatkami vyučovania práva, ale aj počiatkami vzdelávania ako takého.

O osude škôl založených Konštantínom a Metodom po Metodovej smrti roku 885 nemáme spoľahlivé informácie. Je možné sa len domnievať, či nový arcibiskup ich ponechal a len zmenil zameranie výučby na latinskú liturgiu. Bez ohľadu na to, či školy pôvodne slúžiace na výchovu kléru pre potreby slovienskej liturgie boli zrušené alebo nie, je pravdepodobné, že ich činnosť po opätovnom povolení slovienskej liturgie roku 900 bola obnovená. Obnovenie činnosti škôl pre potreby výchovy kléru pre sloviensku liturgiu odôvodňujeme aj zmienkami o zachovaní slovienskej kresťanskej kultúry ešte v 11. a 12. storočí. Ak slovienská kresťanská kultúra existovala aj tomto období, je pravdepodobné, že aspoň niektorí klerici svoje vzdelanie získali na školách, ktoré či už priamo alebo nepriamo, nadväzovali na činnosť škôl ktoré založili Konštantín a Metod.

The Beginnings of Teaching Theology on our Territory

Róbert Jáger

After coming to Great Moravia in 863, Constantine and Methodius focused their efforts not only on proclaiming a new religion but also on schools that were used to prepare the domestic clergy. Part of the training of the domestic clergy at Great Moravian schools was also the teaching of ecclesiastical law. It is not appropriate to assume the education of secular officials at the time. Therefore, only clerics held positions in the administration requiring literacy. As we mentioned above, law was part of the teaching of clergy. The beginnings of teaching theology in our territory are thus the beginnings of the teaching of law, but also the beginnings of education as such, and thus also the beginnings of literacy.